

Sektorová a odvetvová štruktúra slovenskej ekonomiky

Herta GABRIELOVÁ*

Úvod

Štruktúrne zmeny, ktoré sa v tranzitívnych ekonomikách v priebehu transformačného procesu uskutočnili, tvoria základ reálnej konvergencie s krajinami Európskej únie. Je evidentné, že proces adaptácie bude pokračovať aj po vstupe tranzitívnych ekonomik do EÚ tak, ako prebiehal aj vo všetkých menej vyspelých trhových ekonomikách po ich vstupe do EÚ.

V súčasnej etape ide predovšetkým o posúdenie, do akej miery sú štruktúrne relácie a súhrnné kvalitatívne parametre sektorov a odvetví, prípadne ich tendencie v slovenskej ekonomike z hľadiska disparít voči Európskej únii porovnateľné s krajinami Vyšehradskej skupiny (V 4) a kde sa ukazujú v ich zmenšovaní kľúčové problémy.

1. Vývojové trendy podľa sektorov a odvetví

Charakteristickou črtou zmien v sektorovej štruktúre ekonomiky hospodársky vyspelých krajín je postupné znižovanie podielu primárneho i sekundárneho sektora tak na zamestnanosti, ako aj na hrubom domácom produkte (HDP). V tranzitívnych ekonomikách zmeny v sektorovej štruktúre ich ekonomik začali intenzívnejšie prebiehať až v priebehu ekonomickej transformácie.

Súčasný stav v porovnaní s východiskovou situáciou v roku 1989 charakterizujú údaje v tabuľke 1.

Zmeny v sektorovej štruktúre zamestnanosti boli v rokoch 1989 – 2001 najvýraznejšie v primárnom a v terciárnom sektore. Podiel pôdohospodárstva SR poklesol z 13,7 % až na 6,2 % (v podstate je rovnaký ako v Rakúsku a výrazne nižší ako v Portugalsku). V sekundárnom sektore bol tento pokles menší – disparita medzi SR a vybranými vyspelými krajinami EÚ dosahuje v súčasnosti zhruba 6 – 7 percentných bodov (p. b.). Najvýraznejšie sa od roku 1989 zmenil sektor služieb SR. Jeho podiel na celkovej zamestnanosti vzrástol zo 43 % v roku 1989 na 56 % v roku 2001; v porovnaní s Rakúskom a s Nemeckom je nižší zhruba o 8 p. b.

* Ing. Herta GABRIELOVÁ, CSc., Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Celkove sa diferencie v sektorovej štruktúre zamestnanosti Slovenska oproti vy-
spelejšej časti členských štátov EÚ v súčasnosti vo veľkej miere priblížili k tým dife-
renciám, ktoré existujú aj medzi súčasnými krajinami EÚ¹ a nemali by teda byť
zásadnou prekážkou integrácie Slovenska do EÚ.

T a b u ľ k a 1

Sektorová štruktúra zamestnanosti a HDP v krajinách V 4 v roku 1989 a v roku 2001
v porovnaní s vybranými krajinami EÚ (v %)

Sektor	SR	ČR	HU	PL	SR	ČR	HU	PL	AT	DE	PT
	1989	1989	1989	1989	2001	2001	2001 ²	2001	1999	1999	1998
Podiel sektorov na zamestnanosti											
primárny	13.7	11.1	17.0	26.7	6.2	4.8	6.2	19.1	6.1	2.8	13.5
sekundárny ¹	43.7	47.4	36.3	36.5	37.6	40.4	34.2	30.5	30.4	33.4	35.7
terciárny	42.7	41.5	45.1	34.3	56.2	54.8	59.6	50.4	63.5	63.8	50.9
Podiel sektorov na HDP						Podiel sektorov na pridanej hodnote					
primárny	9.4	8.2	15.6	12.9	4.6	3.9	4.2	3.4	2.2	1.2	3.9
sekundárny ¹	58.5	47.5	42.6	52.4	32.7	40.9	33.3	32.9	31.0	30.4	29.7
terciárny	32.2	44.4	41.8	34.7	62.7	55.2	62.5	63.7	66.8	68.4	66.4

¹ Priemysel a stavebníctvo

² Pridaná hodnota za rok 2000.

Prameň: Rok 1989 podľa [1], ostatné roky za Slovensko (SR), Maďarsko (HU), Českú republiku (ČR) a Poľsko (PL) podľa [2], za Rakúsko (AT), Nemecko (DE) a Portugalsko (PT) – HDP podľa [3], zamestnanosť podľa [4].

Prispôsobovanie štruktúry zamestnanosti na podmienky trhovej ekonomiky bolo v prípade tranzitívnych ekonomík spojené len čiastočne s medzisektorovými presunmi pracovných síl. Pod vplyvom transformačných zmien sa výrazne znížila zamestnanosť v primárnom a sekundárnom sektore, ktorá bola iba čiastočne kompenzovaná rastom zamestnanosti v sektore služieb – na Slovensku a v Poľsku to bola zhruba štvrtina, v ČR 30 % a v Maďarsku iba 13 % úbytku zamestnanosti v poľnohospodárstve, v priemysle a v stavebníctve. Zmeny v štruktúre zamestnanosti teda sprevádzal výrazný pokles celkovej zamestnanosti oproti stavu v roku 1989. V posledných rokoch však možno v jej vývoji zaznamenať už istú stabilizáciu a rast; napríklad v Maďarsku od roku 1998, na Slovensku prvýkrát po viacerých rokoch poklesu v roku 2001 (pozri graf I).

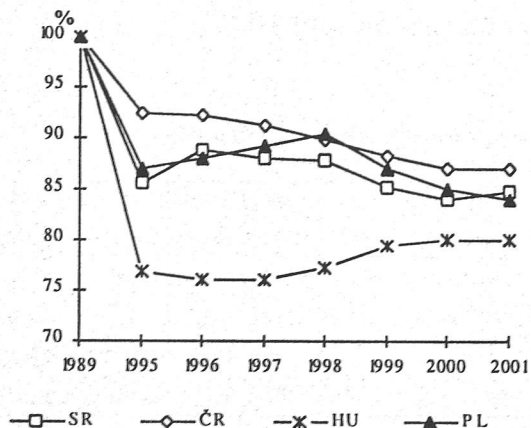
V budúcich rokoch zrejme nebudú mať zmeny v štruktúre zamestnanosti SR taký dramatický priebeh ako v poslednom desaťročí. Ich ťažisko budú tvoriť najmä vnútroodvetvové zmeny, ktoré sa na úrovni sektorov prejavujú v podstatne menšej miere.

¹ Pomerne rýchle priblíženie štruktúry zamestnanosti Slovenskej republiky (v členení na 14 odvetví) k tej, ktorá je charakteristická pre vyspelé trhové ekonomiky, potvrdzuje i zníženie hodnoty štruktúrnej odchýlky medzi SR a vybranými krajinami EÚ v rokoch 1994 – 2000; štruktúrna odchýlka dosahuje v súčasnosti zhruba také hodnoty ako medzi vyspelými a menej vyspelými členskými štátmi Európskej únie.

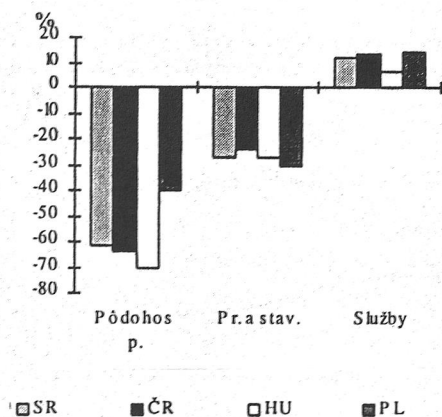
Graf 1

Vývoj zamestnanosti v krajinách V 4

a) Vývoj celkovej zamestnanosti

b) Pokles (rast) podľa sektorov (2001 oproti 1989)

Prameň: Podľa údajov v [1; 2; 4].

Z informácií o zmenách v štruktúre HDP (pozri tab. 1) vyplýva, že všetky krajiny V 4 sa v priebehu ekonomickej transformácie výrazne priblížili k štruktúre, ktorá je charakteristická pre členské štáty EÚ. Na Slovensku boli tieto zmeny najvýraznejšie. Výnimočná je pozícia ČR, ktorá si stále zachováva vysoký podiel sekundárneho sektora na celkovej pridanej hodnote (41 %). V porovnaní s jeho podstatne nižším podielom v SR (33 %) vzniká otázka, či relatívny podiel sekundárneho sektora v českej ekonomike nie je výrazom jeho predimenzovanosti (najmä priemyslu), a na Slovensku naopak výrazom nedostatočnej výkonnosti spracovateľského priemyslu. Pritom vyšší podiel na zamestnanosti v porovnaní s podielom

na pridanej hodnote v SR naznačuje relatívne nižšiu produktivitu oproti ČR. Z toho možno usúdiť, že vysoký podiel terciárneho sektora v SR je sčasti výsledkom aj nižšej výkonnosti v primárnom a sekundárnom sektore. Dezindustrializácia, ktorá prebieha vo vyspelých trhových ekonomikách, vo všeobecnosti ešte nemá v tranzitívnych ekonomikách svoje ekonomické opodstatnenie, lebo kým sa priemysel úrovňou produktivity a celkovou výkonnosťou nepriblíži k vyspelým krajinám, mal by si svoj podiel udržiavať na relatívne vyššej úrovni. (Možno tak usudzovať aj na základe vyššieho podielu sekundárneho sektora na pridanej hodnote v krajinách, ktoré sú úspešné v konvergencii, napríklad Írsko a Kórea.)

Zvyšovanie podielu terciárneho sektora v štruktúre HDP SR má, ako možno zistiť na základe vývoja pridanej hodnoty (v stálych cenách) za roky 1995 – 2001, reálny základ. Rast pridanej hodnoty v sektore služieb bol za uvedené obdobie najvyšší, a to 38,5 %, v primárnom sektore to bolo 17,3 % a v sekundárnom sektore iba 6,6 %. Pomalý rast výkonnosti v sekundárnom sektore v Slovenskej republike ovplyvnil najmä pokles pridanej hodnoty vo výrobe a v rozvoze elektriny, plynu a vody (v roku 2001 oproti roku 1995 takmer o 50 %) a v stavebníctve (pokles o 54 %); pridaná hodnota v spracovateľskom priemysle sa v sledovanom období zvýšila o 30 %.

Charakteristiku jednotlivých odvetví dopĺňajú výsledky orientačného prepočtu úrovne produktivity práce krajín V 4 podľa jednotlivých odvetví v relácii k Rakúsku uvedené v tabuľke 2.

Tabuľka 2

Porovnanie relatívnej úrovne produktivity práce v rokoch 1996 a 1999 (Rakúsko = 100)^{1, 2}

	Slovensko		Česká republika		Maďarsko		Poľsko	
	1996	1999	1996	1999	1996	1999	1996	1999
Hospodárstvo spolu	43.1	46.9	52.9	48.9	48.0	49.5	34.5	36.7
Pôdohospodárstvo	151.7	191.1	246.7	226.8	229.9	219.8	49.4	36.9
Priemysel	38.9	39.3	51.4	44.7	41.1	41.6	36.2	37.1
sprac. priemysel	41.5	41.7	50.9	46.6	45.5	44.5	37.1	38.3
Stavebníctvo	39.3	26.7	42.8	36.6	34.5	32.4	45.5	50.3
Služby	39.4	46.4	44.9	43.7	43.9	47.0	38.8	42.8

¹ Na báze pridanej hodnoty v bežných cenách a prepočítané PKS/ECU pre HDP, podľa ECP 1996 a 1999.

² Vzhľadom na rozdielny podiel pracovníkov s čiastkovým úväzkom v Rakúsku a v krajinách V 4 sa na výpočet produktivity práce Rakúska použili prepočítané počty pracovníkov, ktoré sa v [5] za danú krajinu uvádzajú.

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v [5], chýbajúce počty pracovníkov za ČR a Maďarsko v roku 1999 doplnené podľa [6].

Prezentované informácie majú identifikovať najmä relácie medzi jednotlivými krajinami podľa odvetví a ich trendy. Zistená absolútna úroveň produktivity práce v jednotlivých odvetviach za všetky krajiny v pomere k Rakúsku sa môže od skutočnosti odchyľovať v dôsledku použitia rovnakej parity kúpnej sily (PKS) pre všetky odvetvia.

Parita kúpnej sily, ktorá sa používa na prepočet zistenej produktivity práce v domácej mene na jednotnú cenovú úroveň, sa za jednotlivé odvetvia nezisťuje; zisťuje sa len za jednotlivé zložky HDP a za HDP ako celok. V našom prepočte sme použili PKS za HDP. V krajinách V 4, pravda, existujú – na rozdiel od Rakúska a väčšiny vyspelých ekonomík – v hodnotách PKS za jednotlivé zložky HDP pomerne veľké rozdiely. Je zrejme, že podobné rozdiely existujú aj medzi jednotlivými odvetviami. Prepočet produktivity práce na jednotnú cenovú úroveň za všetky odvetvia rovnakými PKS teda skresľuje relácie medzi nimi. Iná možnosť však prakticky neexistuje, pretože PKS za jednotlivé zložky HDP by sa iba s veľkými výhradami dala priradiť k jednotlivým odvetviam. Obzvlášť citlivý je tento problém pri výpočte produktivity práce z produkcie spracovateľského priemyslu; niektorí autori preto v danom prípade používajú PKS za tvorbu hrubého fixného kapitálu. Predpokladajú, že cenová úroveň produkcie spracovateľského priemyslu je podobne ako tvorba hrubého fixného kapitálu viac ovplyvnená vyššími zahraničnými cenami.

V jednotlivých odvetviach ekonomiky je úroveň produktivity práce značne diferencovaná. Slovensko, Maďarsko a Česká republika dosahujú v poľnohospodárstve podstatne vyššiu úroveň produktivity ako Rakúsko, iba Poľsko v tomto smere zaostáva.

V priemysle Slovenska sa v sledovaných rokoch nepodarilo dosiahnuť zvýšenie relatívnej produktivity práce. V stavebníctve výrazne poklesla. Úroveň produktivity v týchto odvetviach je na Slovensku nižšia ako v Maďarsku a v Česku. Najlepšiu pozíciu má Slovensko, aj v porovnaní s ostatnými krajinami V 4, v sektore služieb; relatívna úroveň produktivity práce sa v ňom v priebehu rokov 1996 – 1999 zvýšila o 7 percentných bodov.

Predstih sektora služieb SR v produktivite práce pred ostatnými odvetviami, a to tak pokiaľ ide o jej úroveň, ako aj dosiahnuté tempo rastu, dokumentujú aj informácie o vývoji produktivity práce (na báze pridanej hodnoty v stálych cenách) v rokoch 1995 – 2001 uvedené v tabuľke 3.

Tabuľka 3

Vývoj produktivity práce v jednotlivých odvetviach SR v rokoch 1995 – 2001

	Produktivita práce v tis. Sk (na báze pridanej hodnoty v cenách 1995)							Priemerné tempo rastu (1995 – 2001) v %		
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	PP	PH	P
Pôdohospodárstvo	146	141	145	162	203	236	258	10.3	2.8	-6.4
Priemysel	244	248	256	259	293	307	300	3.6	3.0	-0.5
spracovateľský priemysel	230	230	251	261	281	301	310	5.1	4.5	-0.5
Stavebníctvo	207	198	188	174	130	125	125	-7.7	-8.5	-1.1
Služby	249	257	289	298	302	309	322	4.4	5.6	1.2

Vysvetlivky: PP – produktivita práce, PH – pridaná hodnota, P – počet pracovníkov.

Prameň: Vlastné výpočty na základe údajov v [7; 8].

Produktivita práce rástla v službách, na rozdiel od ostatných odvetví, súbežne s rastom zamestnanosti. V priemysle podporil jej rast malou mierou aj pokles zamestnanosti. V pôdohospodárstve možno naopak zaznamenať postupné vyrovnávanie s úrovňou produktivity práce v priemysle a v službách, predovšetkým na základe výrazného poklesu zamestnanosti. Najmenej priaznivé výsledky sa dosahujú v stavebníctve, v ktorom poklesla produktivita práce aj napriek zníženiu zamestnanosti.

Slovenská republika dosiahlo v raste produktivity aj pri porovnaní s Českou republikou, Maďarskom a Poľskom celkovo dobré výsledky. V sekundárnom sektore však výrazne vyššie tempá rastu produktivity práce zaznamenalo Maďarsko a Poľsko (pozri tab. 4).

Tabuľka 4

Priemerné tempo reálneho rastu produktivity práce, zamestnanosti a HDP¹

	Produktivita práce				Zamestnanosť				Hrubý domáci produkt			
	SR	ČR	HU	PL	SR	ČR	HU	PL	SR	ČR	HU	PL
Hospodárstvo spolu	4.6	2.1	3.0	5.1	-0.4	-0.7	0.3	0.6	4.1	1.5	3.3	6.0
Pôdohospodárstvo	10.5	5.9	5.3	5.6	-6.4	-3.8	-3.5	-4.4	2.8	1.8	1.4	0.9
Priemysel a stavebníctvo	2.6	1.5	6.0	7.2	-1.2	0.9	0.8	1.0	1.3	2.2	6.8	8.2
Služby	4.5	2.6	0.9	0.9	1.1	-1.4	0.6	2.9	5.6	0.9	1.5	4.1

¹ Slovensko (SR) za roky 1996 – 2000, Česká republika (ČR) a Maďarsko (HU) za roky 1995 – 1999, Poľsko (PL) za roky 1994 – 1998.

Prameň: Prepočty za SR podľa [7; 8], prepočty za ČR, HU a PL podľa údajov v [9].

Je zrejme, že rast produktivity práce sa na Slovensku bude musieť v budúcich rokoch výraznejšie oprieť o modernizačné a rozvojové investície v spracovateľskom priemysle, využívanie technologických a výrobových inovácií a posun celej štruktúry priemyselnej produkcie do vyšších fáz spracovania s pozitívnym vplyvom na rast pridanej hodnoty. Len lepšie využitie pracovného potenciálu na pokrytie zvýšeného dopytu v existujúcich výrobných domáceho priemyslu a v službách nebude pre robustnejší rast produktivity práce zrejme dostačujúce. Pri súčasnej situácii na trhu práce je zrejme, že rozvojové stratégie Slovenska nebudú môcť byť založené len na zvyšovaní produktivity práce, ale budú musieť súbežne vytvárať predpoklady aj na tvorbu nových pracovných miest. Vyššia miera využívania práceschopného obyvateľstva tvorí bezpochyby tiež významný faktor zvyšovania hospodárskej úrovne ekonomiky.

Istý priestor na zvyšovanie zamestnanosti na základe rozšírenia doterajších a zakladania nových ekonomických aktivít zrejme ešte stále existuje v sektore služieb. Sektor služieb tvorí, pravda, celá škála odvetví s rôznorodými funkciami a so silnými alebo slabšími väzbami na rôzne typy subjektov, ktoré ich rozvoj ovplyvňujú. Štruktúru sektora služieb v SR a vo vybraných krajinách charakterizuje tabuľka 5.

T a b u ľ k a 5

Štruktúra sektora služieb SR v porovnaní s krajinami V 4 a vybranými krajinami EÚ

	SR	ČR	HU	PL	DE	AT	ES	PT
	1999	1999	1999	1998	1999	1999	1999	1998
Podiely na zamestnanosti v národnom hospodárstve (v %)								
Obchod, opravy, doprava, spoje	23.0	24.5	25.2	21.5	22.9	28.2	28.4	22.7
Finančné a obchodné služby, výskum	5.5	7.6	6.9	5.3	11.1	10.2	9.4	5.5
Verejné a sociálne služby	25.7	22.9	26.8	22.0	29.8	25.2	24.2	22.7
Podiely na pridanej hodnote v národnom hospodárstve (v %)								
Obchod, opravy, doprava, spoje	26.6	24.1	23.6	28.2	17.4	24.2	27.5	22.1
Finančné a obchodné služby, výskum	18.4	15.8	19.3	13.3	29.8	22.1	19.1	18.9
Verejné a sociálne služby	15.5	14.5	19.7	17.5	21.3	20.5	20.1	25.3

Prameň: Za Slovensko – údaje ŠÚ SR; ostatné krajiny podľa údajov z [3; 4; 9].

Uvedené tri skupiny služieb sa výrazne odlišujú úrovňou produktivity práce. Kým v druhej skupine dosahuje úroveň produktivity vo vybraných krajinách spravidla 2 – 3-násobok úrovne produktivity práce v priemysle, v prvej skupine sa hodnoty pohybujú pod alebo mierne nad touto úrovňou a v tretej skupine služieb je to zhruba o polovicu až štvrtinu menej ako v priemysle. Sektor služieb SR sa pohybuje v rámci týchto medzinárodných relácií – v roku 1999 dosahovala produktivita práce v druhej skupine služieb 3,4-násobok priemyslu, v prvej skupine ju prevyšovala o 16 % a v tretej skupine predstavovala len 60 % úrovne priemyslu.

Finančné a obchodné služby, ktoré sú charakteristické pre vyspelé ekonomiky, sú na Slovensku zatiaľ málo rozvinuté. Ich podiel na zamestnanosti dosahuje iba polovičnú úroveň ako vo vyspelých ekonomikách (o niečo priaznivejšia situácia je v Maďarsku a v ČR). Nedostatočný rozvoj tejto skupiny služieb samo osebe signalizuje zaostávanie za vyspelými ekonomikami. Znamená však aj malú podporu zo strany týchto služieb pri zvyšovaní schopnosti exportného sektora konkurovať v kvalitatívnej oblasti. Práve finančné služby, služby výskumu a celé spektrum služieb pre podniky môžu významne pomôcť pri vytváraní nevyhnutného zázemia pre prechod k ekonomike náročnej na poznatky a pre plnšie využitie kvalifikačného potenciálu Slovenska.

2. Štruktúra a výkonnosť spracovateľského priemyslu

Spracovateľský priemysel (spolu s nadväzujúcimi službami) a jeho schopnosť presadiť sa na medzinárodných trhoch zásadným spôsobom determinuje úroveň využívania domácich výrobných faktorov, najmä pracovnej sily, rast celkového dopytu v ekonomike a tým rast jej hospodárskej úrovne. Pozíciu spracovateľského priemyslu SR v porovnaní so susednými krajinami charakterizujú informácie v tabuľke 6.

T a b u ľ k a 6

Pozícia spracovateľského priemyslu SR v porovnaní so susednými krajinami (v %)

Podiel (v %)	SR							ČR	HU	PL
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2001	2000	2001
na zamestnanosti	26.8	27.0	25.7	26.1	25.7	25.7	26.1	27.9	24.2	19.9
na pridanej hodnote ¹	26.2	26.4	24.4	24.5	24.2	24.0	24.0	28.7	24.8	19.2

¹ V bežných cenách.

Prameň: Za SR podľa údajov v [7] a [8], ostatné krajiny podľa [2].

V členských štátoch Európskej únie [9] sa podiel spracovateľského priemyslu ku koncu 90. rokov pohyboval v značne širokom rozpätí – medzi 13 – 27 % (podiel na zamestnanosti), resp. 12 – 31 % (podiel na pridanej hodnote). V tomto kontexte možno pozíciu spracovateľského priemyslu SR považovať v podstate za primeranú. Pozitívne možno hodnotiť aj skutočnosť, že v posledných rokoch sa jeho podiel na pridanej hodnote v bežných cenách stabilizoval a v stálych cenách sa po prechodnom poklese v rokoch 1997 – 1998 začal zvyšovať (v rokoch 2000 – 2001 vzrástol na 27 %).

Významným indikátorom výkonnosti aj konkurenčnej schopnosti spracovateľského priemyslu je úroveň a tempo rastu produktivity práce. Ako sme zistili v predchádzajúcej časti, produktivita práce spracovateľského priemyslu (na báze pridanej hodnoty v s. c.) sa v rokoch 1995 – 2001 zvyšovala ročne o 5,1 %, čo umožňuje istú, aj keď nie veľmi rýchlu konvergenciu s vyspelými európskymi krajinami.

Zistenie medzinárodne porovnateľnej úrovne produktivity práce v spracovateľskom priemysle (aj v iných odvetviach) je, ako sme už upozornili v komentári k výsledkom uvedeným v tabuľke 2, značne problematické. Ide však o veľmi dôležitý indikátor konkurenčnej schopnosti spracovateľského priemyslu, a preto výsledky vlastných prepočtov (už uvedené v tabuľke 2) porovnávame v tabuľke 7 s výsledkami prepočtov u ďalších autorov.

T a b u ľ k a 7

Odhad dosiahnutej úrovne produktivity práce spracovateľského priemyslu v porovnaní s Rakúskom (v %)

	1999	1998	1999	1999
	I. variant	II. variant	III. variant	IV. variant
Slovenská republika	41.7	.	39.6	25.4
Česká republika	46.8	36.4	45.5	30.2
Maďarsko	44.5	45.3	66.4	41.3
Poľsko	38.3	33.9	48.4	35.7

Pramene a vysvetlivky k jednotlivým variantom:

- I. variant – vlastné prepočty na báze pridanej hodnoty s využitím štatistických údajov v [5] a [6]; použité PKS/EUR podľa ECP 1999 za celý HDP; Rakúsko 1999 = 100.
 II. variant – podľa [10] a aktualizované za rok 1998 v [11]; výsledky získané na základe podrobnejších cenových prepočtov podľa jednotlivých odvetví spracovateľského priemyslu; Rakúsko = 100.
 III. variant – podľa [11] na báze produkcie; použité PKS/ECU 1996 pre HDP; Rakúsko 1998 = 100.
 VI. variant – podľa [11] na báze produkcie; použité PKS/ECU 1996 pre tvorbu hrubého fixného kapitálu; Rakúsko 1998 = 100.

Predovšetkým treba konštatovať, že medzi zistenými hodnotami relatívnej úrovne produktivity v krajinách V 4 v porovnaní s Rakúskom existujú pomerne veľké diferencie. Za najpresnejšie možno považovať výsledky II. variantu, pretože sa zistili v rámci osobitného medzinárodného projektu na základe detailného cenového porovnávania za jednotlivé odvetvia spracovateľského priemyslu; Slovenská republika, žiaľ, do tohto programu nebola zaradená. Výsledky I. variantu sa v porovnaní s nimi javia ako nadhodnotené, prinajmenšom v prípade Českej republiky a Poľska.

Ďalšie dva varianty vychádzajú z iného základu – sú založené na hodnote produkcie, ktorá je ovplyvnená viacerými faktormi, ktoré na pridanú hodnotu nepôsobia. Napríklad vysoký podiel zahraničných subdodávok výrazne zvyšuje hodnotu produkcie, jeho vplyv na pridanú hodnotu je v každom prípade slabší. Rozdiely medzi III. a IV. variantom dokumentujú vplyv použitia rozdielnych hodnôt PKS. Nazdávame sa, že v krajinách, v ktorých je medzinárodná výrobná kooperácia v spracovateľskom priemysle rozsiahla, je použitie PKS na tvorbu hrubého fixného kapitálu zdôvodnené (značná časť hodnoty produkcie je rovnako ako investičné statky ovplyvnená vyššími dovoznými cenami). Pre Slovensko, ktoré medzinárodnú výrobnú kooperáciu vo väčšom rozsahu zatiaľ využíva iba v automobilovom priemysle, je zrejme vhodnejšie používať PKS za HDP – výsledky III. variantu považujeme preto pre SR za reálnejšie.

Na základe prezentovaných prepočtov a po zvážení okolností, ktoré ich ovplyvňujú, odhadujeme úroveň produktivity práce v spracovateľskom priemysle Slovenska zhruba na úrovni 40 % Rakúska.

V odvetviach spracovateľského priemyslu, ako orientačne naznačujú informácie v grafe 2, sú relácie medzi produktivitou práce v Slovenskej republike a v Rakúsku veľmi rozdielne.

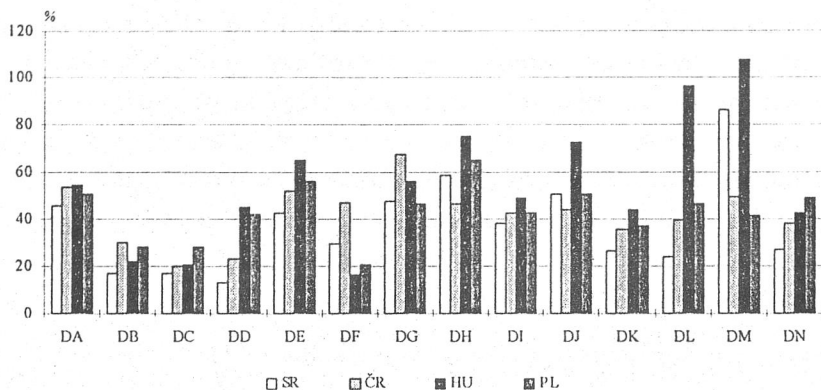
Najvyššie relatívne hodnoty sa dosahujú vo výrobe dopravných prostriedkov, vo výrobe výrobkov z gumy a plastov a vo výrobe kovov a kovových výrobkov. Najmenej priaznivé relácie zisťujeme v textilnej a odevnej výrobe, v kožiarstve, v spracovaní dreva a výrobkov z dreva. Výrazné je zaostávanie aj vo výrobe elektrických a optických zariadení, a to aj v porovnaní so susednými tranzitívnymi ekonomikami.

Významným indikátorom adaptačnej schopnosti spracovateľského priemyslu sú štruktúrne zmeny smerujúce k zvýšeniu podielu odvetví náročnejších na kvalitatívne výrobné faktory. Z tohto hľadiska možno v rokoch 1995 – 2001 pozitívne hodnotiť relatívne rýchly reálny rast pridanej hodnoty vo výrobe strojov, elektrických zariadení a vo výrobe dopravných prostriedkov (priemerne ročne o vyše 8 %) a zvýšenie jeho podielu na pridanej hodnote spracovateľského priemyslu zhruba o 4 percentné body. Naopak, pomerne výrazne poklesol podiel chemického

priemyslu (v sledovanom období jeho výkonnosť poklesla) a výroby potravín. Silnú pozíciu, v medzinárodnom porovnaní nadpriemernú, si stále udržuje výroba kovov a kovových výrobkov (pozri tab. 8).

Graf 2

Produktivita práce odvetví spracovateľského priemyslu SR v roku 1998 v porovnaní s Rakúskom (v %)

DA výroba potravín, nápojov a sprac. tabaku

DB textilná a odevná výroba

DC spracovanie kože a výroba kožených výrobkov

DD spracovanie dreva a výroba výrobkov z dreva

DE výr. celulózy, papiera, vydavateľstvo a tlač

DF výr. koksu, rafinovaných ropných produktov a JP

DG výroba chemikálií, chemických výr. a vlákien

DH výroba výrobkov z gumy a plastov

DI výroba ostatných nekov. min. výrobkov

DJ výroba kovov a kovových výrobkov

DK výroba strojov a zariadení i. n.

DL výroba elektrických a optických zariadení

DM výroba dopravných prostriedkov

DN výroba i. n.

Prameň: Podľa [1]; (prepočty na báze produkcie).

T a b u ľ k a 8

Štruktúra pridanej hodnoty spracovateľského priemyslu SR v porovnaní s Maďarskom a Rakúskom

	SR								HU	AT
	1995 – 2001	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	1999	1999
	rast ¹	Podiely na pridanej hodnote sprac. priemyslu (bež. ceny) v %								
Výroba potravín	-0.8	13.3	13.8	13.0	15.0	15.4	13.8	11.7	13.6	12.3
Výrobky chémie, z ropy a gumy	-2.7	19.6	19.6	18.0	18.3	16.3	16.3	15.8	21.0	12.8
Výroba kovov a kov. výrobkov	6.9	15.8	17.3	17.2	16.0	15.5	16.1	18.6	8.3	14.8
Výroba strojov, elektr. zariadení a dopravných prostriedkov	8.2	22.6	22.8	23.7	24.3	26.9	27.2	26.2	35.5	30.8
Ostatné odvetvia	6.7	28.7	26.6	28.1	26.4	25.9	26.6	27.8	21.6	29.4

¹ Priemerné ročné tempo rastu na báze stálych cien v %.

Prameň: [5; 7].

Je evidentné, že vývoj spracovateľského priemyslu smeruje k štruktúre, ktorá má podobné črty ako napríklad v Rakúsku, želané zmeny však prebiehajú relatívne pomaly. Je to zrejme pri porovnaní s Maďarskom, kde sa za pomoci zahraničných

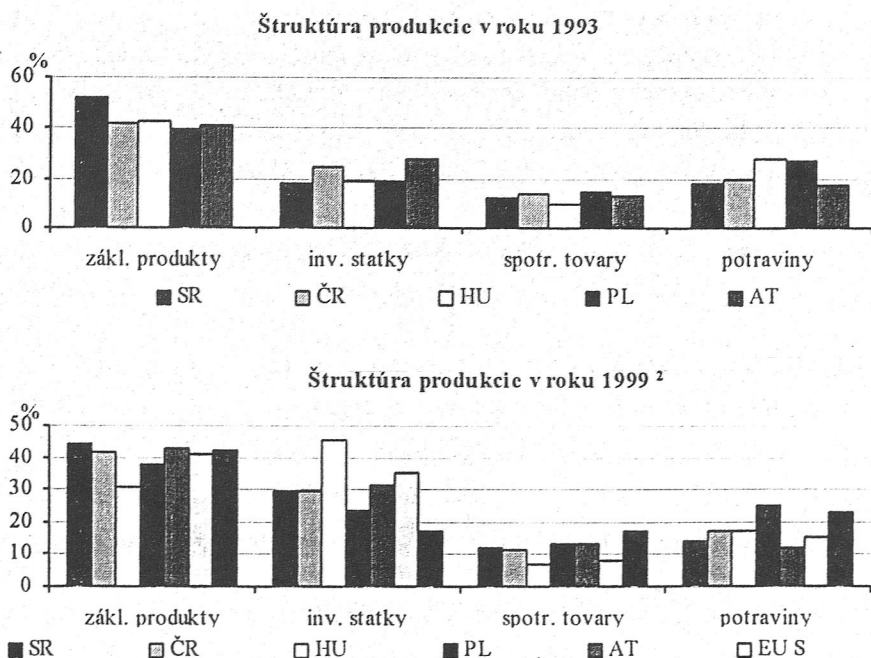
investorov v rokoch 1995 – 1999 podarilo zvýšiť podiel výroby strojov, elektrických zariadení a dopravných prostriedkov z 22 % na takmer 35 %.

Tendencie naznačujúce konvergenciu štruktúry spracovateľského priemyslu so štruktúrami krajín Európskej únie sa zistili aj na základe analýzy zmien v štruktúre produkcie spracovateľského priemyslu (na báze priemyselných štatistík). Kým v roku 1993 bol podiel výroby investičných statkov na produkcii spracovateľského priemyslu SR iba 18,4 %, v rokoch 1998 – 2000 predstavoval asi 29 %. V porovnaní s Českou republikou a s Poľskom ide o najvyšší prírastok podielu investičných statkov na produkcii spracovateľského priemyslu. Neporovnateľne vyšší rast podielu investičných statkov však dosiahlo Maďarsko (z 19 % v roku 1993 na 45 % v roku 1999).

Podrobnejší prehľad o štruktúre produkcie spracovateľského priemyslu krajín V 4 za rok 1993 a rok 1999 v porovnaní s vybranými krajinami poskytuje graf 3.

Graf 3

Štruktúra produkcie spracovateľského priemyslu krajín V 4 (na báze bežných cien)¹

¹ *Investičné statky* – výroba strojov a zariadení i. n., výroba elektrických a optických zariadení a výroba dopravných prostriedkov; *spotrebné tovary* – textilná a odevná výroba, spracovanie kože a výroba kožených výrobkov, spracovanie dreva a výroba výrobkov z dreva, výroba i. n.; *potraviny* – výroba potravín, nápojov a spracovanie tabaku; *základné produkty* – všetky ostatné odvetvia.

² Poľsko (PL) a Rakúsko (AT) rok 1998, EÚ-S (Belgicko, Francúzsko, Nemecko a Veľká Británia) a EÚ-J (Grécko, Portugalsko a Španielsko) rok 1996.

Prameň: Podľa údajov v [1] a [12].

Podľa prezentovaných údajov je evidentné, že štruktúra spracovateľského priemyslu Slovenskej republiky sa postupne približuje k štruktúre, ktorá je charakteristická pre vyspelejšie krajiny Európskej únie (EÚ – Sever). Od štruktúry menej vyspelých krajín Európskej únie (EÚ – Juh) sa odlišuje najmä nižším podielom výroby spotrebných tovarov a potravín na jednej strane, a značne vyšším podielom výroby investičných statkov na strane druhej.

Na základe podrobnejšej analýzy vnútornej štruktúry sledovaných skupín odvetví však možno zistiť viaceré diferencie. Rast podielu investičných statkov na produkcii spracovateľského priemyslu SR sa v prevažnej miere zakladal na zvyšovaní podielu výroby dopravných prostriedkov a iba sčasti aj na raste podielu výroby elektrických a optických zariadení, podiel výroby strojov a zariadení i. n. sa nezvyšoval. Nepodarilo sa zatiaľ, na rozdiel od Maďarska, vo väčšej miere rozvinúť technologicky náročné výroby.

Hlavným problémom spracovateľského priemyslu SR zrejme už nie je jeho štruktúra na úrovni odvetví, ale predovšetkým pomalý priebeh zavádzania nových technologicky a poznatkovo náročných výrob v rámci jednotlivých odvetví, bez ktorých nie je možné ani rýchlejšie zvyšovanie kvalitatívnej konkurenčnej schopnosti.

T a b u ľ k a 9

Medzinárodné porovnanie JNP v spracovateľskom priemysle v roku 1999
(PKS 96 pre HDP, Rakúsko 1998 = 100)

	Slovensko	Česko	Maďarsko	Poľsko
Spracovateľský priemysel spolu	25.2	30.1	18.7	27.0
v tom:				
výroba potravín, nápojov a sprac. tabaku	23.8	26.6	26.6	26.6
textilná a odevná výroba	59.3	46.1	45.0	38.4
spracovanie kože a výroba kožených výrobkov	59.8	68.0	61.0	43.4
spracovanie dreva a výroba výrobkov z dreva	85.5	59.2	31.3	28.2
výr. celulózy, papiera, vydavateľstvo a tlač	22.7	25.3	24.6	24.6
výr. koksu, rafinovaných ropných produktov a JP	22.7	21.4	85.1	52.4
výroba chemikálií, chemických výr. a vlákien	20.2	19.8	31.8	31.1
výroba výrobkov z gumy a plastov	24.5	27.6	19.2	19.8
výroba ostatných nekov. min. výrobkov	28.1	31.6	26.3	25.4
výroba kovov a kovových výrobkov	22.9	34.9	21.3	26.4
výroba strojov a zariadení i. n.	36.4	34.5	28.0	32.7
výroba elektrických a optických zariadení	38.2	23.6	8.7	24.2
výroba dopravných prostriedkov	11.8	31.6	11.3	28.5
výroba i. n.	46.8	31.7	37.3	26.3

Prameň: [11].

Dôležitým indikátorom konkurenčnej schopnosti spracovateľského priemyslu (najmä cenovej) je medzinárodné porovnateľná úroveň jednotkových nákladov práce (JNP).² Úroveň miezd sa vo všetkých krajinách V 4 pohybuje v porovnaní

² Pomer porovnateľnej mzdovej úrovne (na základe nominálneho kurzu) a porovnateľnej úrovne produktivity práce (na základe PKS).

s krajinami EÚ na veľmi nízkej úrovni (10 – 15 % úrovne Rakúska), a to iba s veľmi malými odchýlkami v jednotlivých odvetviach. Diferencie v úrovni JNP (tab. 9) medzi jednotlivými krajinami V 4, a aj medzi jednotlivými odvetviami, sú v danom prípade nepriamo úmerne rozdielom v úrovni produktivity práce (čím je porovnateľná úroveň produktivity vyššia, tým sú JNP nižšie).

Nízka úroveň JNP dokumentuje, že slovenský spracovateľský priemysel, a okrem niektorých výnimiek aj jeho odvetvia, má pomerne široký priestor na cenovú konkurenciu. Je to komparatívna výhoda najmä pre zahraničných investorov, ktorí sú schopní aj v našich podmienkach dosahovať produktivitu práce porovnateľnú s vyspelými ekonomikami, a zároveň profitovať z nízkej mzdovej úrovne. Táto situácia však nenúti výrobcov k technologickým zmenám a k inovácii výroby. Prípadný rýchlejší rast miezd po vstupe SR do EÚ a tomu nezodpovedajúci rast produktivity práce by mohol cenovú konkurenčnú schopnosť veľmi rýchlo znížiť.

Pri posudzovaní schopnosti spracovateľského priemyslu vyrovnáť sa s podmienkami na trhu EÚ je mimoriadne dôležitá finančná situácia podnikov, ako aj pozícia ohrozených (stratových) podnikov na výkonoch a zamestnanosti v spracovateľskom priemysle. Považujeme za veľmi pozitívny signál, že v posledných troch rokoch sa situácia v spracovateľskom priemysle v tomto smere z roka na rok očividne zlepšuje (pozri tab. 10). Rast hospodárskeho výsledku, rast rentability a pomalý rast miezd na jednej strane a racionálnejšou hospodárskou politikou dosiahnuté zníženie úrokových sadzieb z nových úverov, ako aj zníženie priamych daní na strane druhej, významne rozširujú manévrovací priestor najmä pre ziskové podniky v oblasti štruktúrnej adaptácie.

Tabuľka 10

Vývoj finančnej situácie podnikov spracovateľského priemyslu SR v rokoch 1998 – 2001¹

	1998	1999	2000	2001
Hospodársky výsledok spolu v mld Sk	-8.4	5.0	22.2	40.3
z toho: ziskové podniky	29.3	26.2	35.5	50.5
stratové podniky	-37.8	-21.2	-13.3	-10.2
Rentabilita výnosov v %	-1.4	0.8	2.9	4.8
z toho: ziskové podniky	7.4	5.7	5.8	6.9
stratové podniky	-18.6	-11.7	-9.4	-9.4
Podiel stratových podnikov v %				
na výnosoch	34.0	28.2	18.8	12.9
na pridanej hodnote	25.2	24.3	16.5	11.4
na počte pracovníkov	44.0	38.2	30.6	24.5

¹ Podniky s 20 a viac zamestnancami.

Prameň: [13].

Spracovateľský priemysel sa dlho vyznačoval veľkým počtom stratových podnikov, ktoré, ako vidieť v tabuľke 10, sa ešte v roku 1998 podieľali viac ako tretinou na výnosoch spracovateľského priemyslu, štvrtinou na jeho pridanej hodnote

a zamestnávali takmer polovicu celkového počtu pracovníkov v spracovateľskom priemysle. Je len prirodzene, že takáto štruktúra podnikov tlmila rast jeho výkonnosti a produktivity práce. V roku 2001 boli tieto indikátory zhruba o 20 percentných bodov priaznivejšie.

Niektoré odvetvia spracovateľského priemyslu, pravda, ešte aj v súčasnosti dosahujú z hľadiska štruktúry podnikov podstatne horšie parametre. Z odvetví, ktoré by perspektívne mali mať významnejšie miesto v jeho štruktúre, je to najmä výroba strojov a zariadení i. n.; pozícia stratových podnikov zostáva v tomto odvetví ešte stále pomerne silná (okolo 30 % podiel na výnosoch a pridanej hodnote a 45 % na pracovníkoch v tomto odvetví).

Podobne je to aj v oboch odvetviach drevospracujúceho priemyslu. Aj v týchto odvetviach však prevažuje tendencia k postupnému ozdraveniu podnikov, prirodzene, vrátane prípadného odchodu z trhu.

3. Štruktúra spracovateľského priemyslu z pohľadu zahraničného obchodu

Najmarkantnejšie sa zmeny v štruktúre spracovateľského priemyslu odzrkadlili na zmene štruktúry vývozu priemyselne spracovaných tovarov (SITC 5 – 8)³ v členení podľa náročnosti na výrobné faktory. Celkový prehľad poskytuje tabuľka 11.

Prezentované informácie umožňujú charakterizovať niektoré vývojové trendy:

- Evidentná je tendencia k zvyšovaniu podielu tovarových skupín náročných na ľudský kapitál na vývoze priemyselne spracovaných tovarov. V priebehu rokov 1994 – 2001 sa zvýšil ich podiel z 33 % na 46 %, vo vzťahu k členským štátom EÚ dokonca z 29 % na 50 %. Tento proces priaznivo ovplyvňuje predovšetkým rozvoj automobilového priemyslu, ale aj modernizácia ďalších výrobných odvetví orientujúcich sa na export tovarov náročných na kvalifikovanú prácu a nové technológie. Skvalitňovanie štruktúry výroby je však spojené so značnými nárokmi na dovoz investičných statkov a komponentov. Oslabenie dovoznej náročnosti sa očakáva najmä od postupnej náhrady dovážaných komponentov ich domácou výrobou.

- V priebehu rokov 1994 – 2001 výrazne poklesol podiel tovarov náročných na surovinné zdroje, a to z 38 % na 23 %, vo vzťahu k členským štátom EÚ sa znamenali ešte o niečo priaznivejšie výsledky – ich podiel poklesol z 39 % až na 16 %.

- Významné miesto v štruktúre priemyselne spracovaných tovarov stále majú tovarové skupiny prevažne náročné na prácu. Ich podiel sa v posledných rokoch pohybuje na úrovni 30 %, a to tak pokiaľ ide o celkový export, ako aj o export

³ V tejto časti sa zaoberáme len touto skupinou tovarov.

do EÚ. Konkurenčnú schopnosť slovenských výrobcov v tejto skupine tovarov výrazne podporuje stále nízka úroveň miezd. Tento faktor konkurenčnej schopnosti však bude postupne slabnúť a podniky sa budú musieť s touto skutočnosťou vyrovnávať.

T a b u ľ k a 11

Štruktúra vývozu SR podľa náročnosti na výrobné faktory (v %) ¹
(priemyselne spracované tovary – SITC 5 – 8)

Tovarové skupiny prevážne náročné na	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Vývoz do všetkých štátov								
Ľudský kapitál	33.0	32.8	34.6	37.4	45.1	46.7	48.2	46.2
<i>vysoke technológie</i>	5.2	4.6	4.0	4.4	4.0	4.8	4.5	4.1
<i>bežne používané technológie</i>	22.7	22.5	24.1	25.9	33.9	34.5	36.5	34.7
<i>ostatné technológie</i>	5.1	5.7	6.4	7.0	7.1	7.4	7.2	7.3
Ľudskú prácu	27.0	26.5	28.3	30.2	27.9	29.7	27.9	30.3
surovinové zdroje	38.1	39.0	35.8	31.2	25.9	22.6	23.0	22.5
Vývoz do členských štátov EÚ								
Ľudský kapitál	29.1	29.7	34.8	38.9	51.3	51.3	53.3	49.9
<i>vysoke technológie</i>	3.3	2.7	2.4	3.1	2.9	3.8	3.8	3.2
<i>bežne používané technológie</i>	20.0	19.8	23.7	26.9	40.1	39.5	41.8	38.7
<i>ostatné technológie</i>	5.8	7.2	8.7	8.9	8.4	8.0	7.7	8.0
Ľudskú prácu	30.0	28.8	30.2	34.9	29.2	32.1	30.1	32.9
surovinové zdroje	38.7	39.3	33.8	25.2	18.5	15.7	15.8	16.4

¹ Tovary (v 3-miestnom členení) sú rozčlenené do tovarových skupín podľa náročnosti na výrobné faktory podľa klasifikácie Viedenského ústavu pre hospodársky výskum. Klasifikácia vychádza z kvantifikácie používaných výrobných faktorov a relácií medzi nimi.

Tovarové skupiny náročné na ľudský kapitál sú vysoko náročné na kvalifikované pracovné sily. Do kategórie *vysoke technológie* sú začlenené napríklad lietadlá, rôzne prístroje, elektronické komponenty, liečivá, špeciálne organické chemikálie; medzi *bežne používané technológie* patria špeciálne strojové zariadenia, kancelárske stroje, spotrebná elektronika, farby a pigmenty, motorové vozidlá, vybrané organické a anorganické chemikálie, kovové konštrukcie; *ostatné technológie* zahŕňujú parné kotly, pumpy, kompresory, motory, lode, kozmetické a čistiace prostriedky.

Tovary prevažne náročné na vecný kapitál sú kapitálovo náročné, ale nie sú vysoko náročné na kvalifikované pracovné sily a suroviny (napr. podlahové krytiny, rôzne priadze, pásková oceľ).

Pracovne náročné tovary si vyžadujú nadpriemerný objem ľudskej práce, nie sú však náročné na ľudský a vecný kapitál, ani na surovinové zdroje (najmä spotrebné tovary, výrobky z kaučuku, traktory, koľajové vozidlá, časti a príslušenstvo motorových vozidiel).

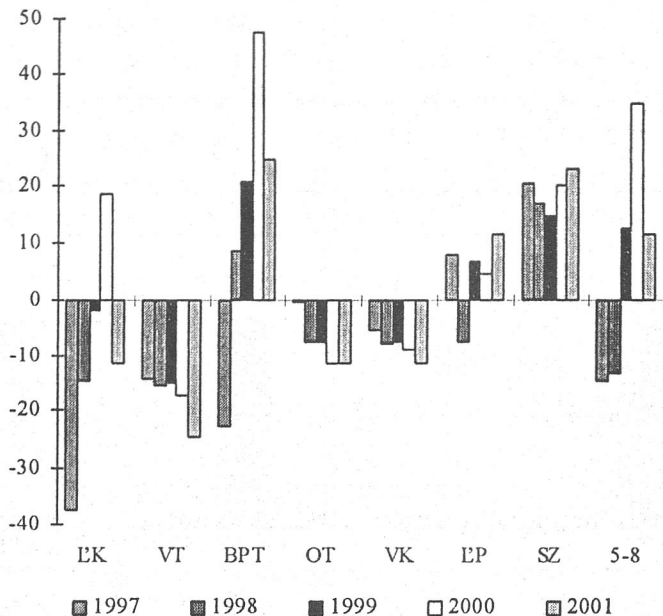
Tovary náročné na surovinové zdroje sa vyznačujú vysokou spotrebou surovín (niektoré tovary z tejto skupiny sa vyznačujú zároveň aj nadpriemernou náročnosťou na kvalifikovanú ľudskú prácu); patria sem najmä základné organické chemikálie, hnojivá, železo a oceľ, papier a celulóza, ako aj všetky stavebné materiály, cement, sklo a rôzne tovary z dreva.

Prameň: Vlastné prepočty podľa databázy zahraničného obchodu v 3-miestnom kóde.

Evidentný je trend znižovania záporného salda s tovarmi náročnými na ľudský kapitál, pričom v roku 2000 sa prvýkrát dospelo k takmer vyrovnanej bilancii; vo vzťahu k EÚ dokonca ku kladnému saldu. Ako vidieť z grafu 4, vysoké záporné saldo však zostáva zachované v skupine tovarov zaradených medzi vysoké technológie.

Graf 4

Vývoj bilancie zahraničného obchodu SR s EÚ (v mld Sk) v členení podľa náročnosti na výrobné faktory

Poznámky: Tovarové skupiny náročné na LK – ľudský kapitál spolu (v tom VT – vysoké technológie, BPT – bežne používané technológie, OT – ostatné technológie), VK – vecný kapitál, LP – ľudskú prácu, SZ – surovínové zdroje; 5 – 8 (všetky priemyselne spracované tovary spolu).

Prameň: Vlastné prepočty na základe databázy zahraničného obchodu v 3-miestnej klasifikácii SITC.

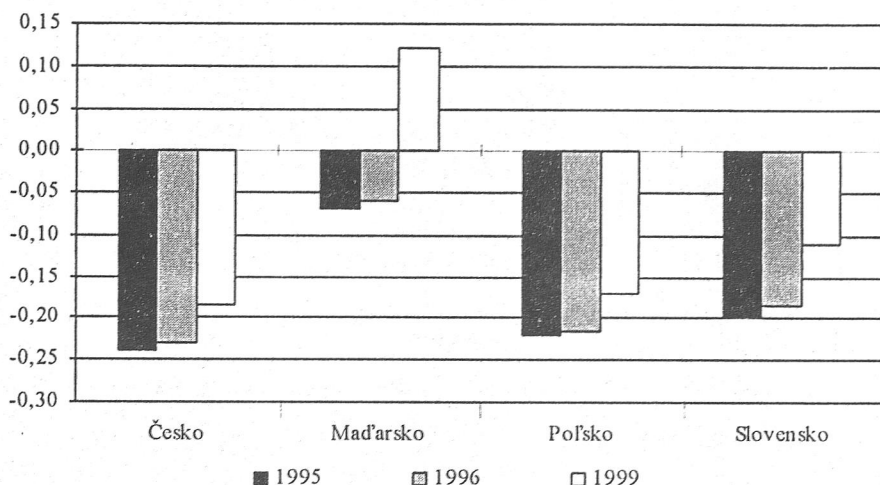
Medzi kandidátskymi krajinami na členstvo v EÚ má Slovensko z hľadiska konkurenčnej schopnosti v obchode s EÚ veľmi dobrú pozíciu. V rámci hodnotenia vývoja obchodnej bilancie medzi kandidátskymi a členskými štátmi EÚ v rokoch 1995 – 1999 podľa jednotlivých odvetví spracovateľského priemyslu [14] malo Slovensko najväčší počet odvetví s kladnou obchodnou bilanciou (8 zo 14, na porovnanie: ČR iba 6 odvetví a Maďarsko 7 odvetví) a získalo aj najväčší počet kladných bodov (22 zo 42 možných bodov). Rastúci deficit (na rozdiel od stabilného alebo klesajúceho) sa zistil len v 1 odvetví (výroba chemikálií, chemických výrobkov a chemických vlákien), kým v ČR v 4 odvetviach a v Maďarsku až v 6 odvetviach. Podľa daného hodnotenia v podstate všetky kandidátske krajiny mali v sledovanom období rôzne sa vyvíjajúce deficity v obchode s chemickými výrobkami, s výrobkami z gumy a plastov a vo výrobe strojov a zariadení i. n.

Postupne sa mení pozícia slovenských podnikov aj z hľadiska dosahovaných zahraničnoobchodných cien na trhu EÚ. Ako vidieť v grafe 5, odstup vývozných cien v spracovateľskom priemysle SR od priemeru EÚ sa medzi rokmi 1995 – 1999

zlepšil zhruba o 10 percentných bodov a je podstatne priaznivejší ako v ČR a v Poľsku. Vyššie vývozné ceny ako EÚ medzi krajinami V 4, ale i medzi všetkými kandidátskymi krajinami dosahovalo v roku 1999 iba Maďarsko.

Graf 5

Odstup vývozných cien v spracovateľskom priemysle od EÚ
(rozdiel od priemeru EÚ v bodoch, EÚ = 0)

Prameň: [14].

Istý pokrok sa dosiahol aj vo vývoji relácií medzi kilogramovými cenami dovozu a vývozu. Kým v roku 1994 pripadalo na skupiny tovarov (v trojmiestnom členení) s kilogramovými cenami vývozu vyššími ako v dovoze iba 23 % celkového vývozu priemyselne spracovaných tovarov, v roku 2001 to bolo už 42 %, z toho v kvalitatívnej konkurencii (vyššie kg ceny vo vývoze ako v dovoze, aj kladná obchodná bilancia) úspešne obstálo 17 % v roku 1994 a až 34 % v roku 2001. Podiel úspešných v cenovej konkurencii (nižšie kg ceny vo vývoze ako v dovoze a kladná obchodná bilancia) sa v roku 2001 oproti roku 1994 znížil zo 63 % na 36 %.

V dôsledku výraznejšieho poklesu podielu skupín tovarov úspešných v cenovej konkurencii než bol rast podielu tých skupín, ktorí boli úspešní v kvalitatívnej konkurencii, zvýšil sa podiel tovarových skupín s pasívnou obchodnou bilanciou, a to z 20 % na 31 % vývozu. Viac ako dve tretiny z toho tvoria tovarové skupiny s nižšími kg cenami vo vývoze ako v dovoze. Práve v danom segmente tovarov sa v najvyhrotenejšej podobe prejavujú štruktúrne obmedzenia spracovateľského priemyslu SR, a to tak z hľadiska absolútnych rozdielov medzi kg cenami

dovozu a vývozu (v roku 2001 v danom segmente tovarov 133 Sk/kg v dovoze ku 62 Sk/kg vo vývoze, za všetky priemyselne spracované tovary 84 Sk/kg ku 46 Sk/kg), ako aj z hľadiska schopnosti domácich výrobcov ponúknuť zahraničným i domácim odberateľom produkty kvalitatívne porovnateľné s ich zahraničnými konkurentmi. Je to teda oblasť, ktorá si nevyhnutne vyžaduje inováciu výrobných štruktúr a jej rozšírenie o nové, technologicky náročnejšie produkty, ktoré by boli schopné aspoň čiastočne substituovať dovoz (v danom segmente sa v posledných rokoch realizuje 50 – 60 % celkového dovozu priemyselne spracovaných tovarov) alebo presadiť sa na zahraničných trhoch s rovnakou úrovňou kilogramových cien.

Zhrnutie

Sektorová a odvetvová štruktúra ekonomiky SR sa v priebehu transformácie výrazne zmenila a priblížila sa k proporciám, ktoré sú typické pre členské štáty EÚ; zistené diferencie voči vybraným krajinám EÚ pritom nie sú väčšie ako tie, ktoré existujú aj v rámci EÚ. V podrobnejšie členených vrstvách štruktúry výroby i služieb je však evidentný nižší podiel moderných technologicky a poznatkovo náročných aktivít nielen v porovnaní s vyspelými štátmi EÚ, ale napríklad aj v porovnaní s Maďarskom. Slabšia angažovanosť priamych zahraničných investícií v spracovateľskom priemysle SR – osobitne vo forme investícií na zelenej lúke – v porovnaní s ostatnými krajinami V 4 jednoznačne viedla na Slovensku k pomalšiemu priebehu kvalitatívnych štruktúrnych zmien. Možno očakávať, že vstup Slovenska do EÚ prinesie v tomto smere pozitívne zmeny.

Slovensko dosahuje zhruba polovičnú úroveň produktivity práce EÚ (čo je o niekoľko bodov menej ako v ČR a v Maďarsku, ale viac ako v Poľsku). V jednotlivých odvetviach sú tieto relácie (v porovnaní s Rakúskom) dosť diferencované. Najvyššiu relatívnu úroveň produktivity práce dosahuje pôdohospodárstvo, čo je ovplyvnené najmä odlišnou veľkostnou štruktúrou poľnohospodárskych podnikov v Rakúsku a v SR. Naopak, najhoršie výsledky sa v súčasnosti dosahujú v stavebníctve; medzinárodné i národné indikátory pritom naznačujú, že prekonanie negatívnych tendencií vo vývoji produktivity práce v tomto sektore si zrejme bude vyžadovať pružnejšiu adaptáciu stavebných podnikov na dopyt po stavebných prácach.

Relatívne vysokú úroveň produktivity práce dosahuje Slovensko v sektore služieb, a to tak v medzinárodnom porovnaní, ako aj na základe medziodvetvového porovnania v rámci Slovenska. Osobitne významné je, že produktivita práce sa v tomto sektore zvyšuje zároveň s rastom zamestnanosti. Pri medzinárodnom porovnaní detailnejšej štruktúry sektora služieb sa však ukazuje, že na Slovensku sú

menej rozvinuté práve tie služby (finančné služby, služby výskumu a celé spektrum služieb pre podniky), ktoré sa v modernej ekonomike veľmi dynamicky rozvíjajú.

Odhadované relácie v úrovni produktivity práce k Rakúsku sú v priemysle, aj v spracovateľskom priemysle na Slovensku menej priaznivé ako v ČR a v Maďarsku. Produktivita práce v spracovateľskom priemysle SR dosahovala v roku 1999 okolo 40 % úrovne Rakúska. Zvyšovanie jeho produktivity práce bude zrejme veľmi náročné, pretože nezávisí iba od samotných výrobcov, ale aj od realizačných podmienok na zahraničných trhoch. Pri nízkej úrovni miezd a jednotkových nákladov práce (zhruba štvrtinová úroveň Rakúska) v spracovateľskom priemysle a pri vysokej prevahe ponuky nad dopytom na trhu práce nie sú výrobcovia stimulovaní k technologickým inováciám.

Zmeny v štruktúre produkcie spracovateľského priemyslu, ktoré sa uskutočnili v priebehu transformácie, naznačujú, že tá sa postupne približuje k štruktúre, ktorá je charakteristická pre vyspelé krajiny EÚ. Od štruktúry menej vyspelých krajín EÚ sa odlišuje najmä nižším podielom výroby spotrebných tovarov a potravín na jednej strane, a značne vyšším podielom výroby investičných statkov na strane druhej. Hlavným problémom spracovateľského priemyslu SR teda už nie je jeho štruktúra na úrovni odvetví, ale predovšetkým pomalý priebeh zavádzania nových technologicky a poznatkovo náročných výrob v rámci jednotlivých odvetví o vnútroodvetvových štruktúrach, bez ktorých nie je možné ani rýchlejšie zvyšovanie kvalitatívnej konkurenčnej schopnosti.

Viacere pozitívne trendy možno zaznamenať vo vývoji zahraničného obchodu SR s priemyselne spracovanými tovarmi. V štruktúre jeho vývozu sa zvýšil podiel tovarov náročných na ľudský kapitál a znížil sa podiel tovarov náročných na surovínové zdroje. Zvyšuje sa i podiel tovarov, ktoré sa na zahraničnom trhu presadzujú na základe kvalitatívnej konkurencie, a naopak klesá podiel tých tovarov, ktoré konkurujú cenami. Istý pokrok sa dosiahol vo vývoji relácií medzi kg cenami dovozu a vývozu. Postupne sa mení pozícia slovenských podnikov aj z hľadiska dosahovaných zahraničnoobchodných cien na trhu EÚ – odstup vývozných cien v spracovateľskom priemysle SR od priemeru EÚ sa medzi rokmi 1995 – 1999 zlepšil zhruba o 10 percentných bodov a je priaznivejší ako v ČR a v Poľsku.

Aj napriek istým pozitívnym zmenám, ku ktorým zo štruktúroadaptiveho hľadiska v priebehu transformácie došlo, v rámci prípravy na vstup do Európskej únie, i po vstupe, sa musí proces kvalitatívnych zmien v štruktúre slovenskej ekonomiky – podporujúci tak hospodársky rast, ako aj zvýšenie zamestnanosti – zintenzívniť. Kľúčová funkcia v realizácii štruktúrnych zmien pripadá, prirodzene, podnikateľským subjektom. Pružnejší priebeh štruktúrnych zmien však musí podporiť aj štát dotvorením inštitucionálneho rámca trhovej ekonomiky, stabilizáciou makroekonomického prostredia, ale aj štruktúrnou politikou, ktorá sa bude orientovať

predovšetkým na uzatváranie technologickej a inovačnej medzery medzi Slovenskom a vyspelými ekonomikami. Realizácia takejto štruktúrnej politiky sa nemôže zaobísť bez dlhodobého rozvojového programu založeného na podpore transferu moderných technológií, rozvoja ľudského kapitálu a vedy a výskumu.

V rámci naštartovania dlhodobého rozvojového programu by sa Slovensko malo pokúsiť získať niekoľko silných zahraničných investorov, ktorí by sa mohli postupne – v prepojení so širokou sieťou domácich dodávateľov, ako aj s výskumnými inštitúciami – stať základom nových moderných zhlukov (*clusters*) v slovenskom priemysle. Kooperáciu so zahraničnými firmami by mal štát osobitne stimulovať.

Od programov zameraných na zvýšenie technologickej úrovne produkcie nemožno, najmä nie v najbližšej budúcnosti, očakávať riešenie problémov na trhu práce. Podpora malého a stredného podnikania, regionálna politika, podpora rozvoja vidieka (preferované politiky EÚ) by sa preto mala prioritne orientovať na vytváranie nových pracovných miest s relatívne nízkou náročnosťou na kapitál a dovážané vstupy.

Došlo 19. 8. 2002

Literatúra

- [1] LANDESMANN, M.: Structural Changes in the Transition Economies since 1989. United Nations. Economic Commission for Europe. [Spring Seminar.] Geneva: 2000.
- [2] Statistical Bulletin CESTAT. Bratislava: Štatistický úrad SR 2001, č. 4.
- [3] National Accounts of OECD Countries. Detailed Tables. Volume II. Paris: OECD 2000.
- [4] Yearbook of Labour Statistics. Geneva: International Labour Office 2000.
- [5] National Accounts of OECD Countries. Detailed Tables. Volume II. Paris: OECD 2001.
- [6] Statistical Bulletin CESTAT. Bratislava: Štatistický úrad SR 1999, č. 4.
- [7] Makroekonomické ukazovatele štvrtročných národných účtov a pridaná hodnota za 1. – 4. štvrťrok. Bratislava: Štatistický úrad SR 2002.
- [8] Výsledky výberového zisťovania pracovných síl za roky 1995 – 2001. Bratislava: Štatistický úrad SR 1995 – 2001.
- [9] Historical Statistics 1970 – 1999. Paris: OECD 2001.
- [10] MONNIKHOFF, E. – ARK, B., van: New Estimates of Labour Productivity in the Manufacturing Sectors of the Czech Republic, Hungary and Poland 1996 (Second Report for the WIIW Countdown Project). Groningen: Groningen Growth and Development Centre, University of Groningen & The Conference Board 2000.
- [11] HAVLÍK, P.: Patterns of Catching-UP in Candidate Countries' Manufacturing Industry. [Research Report, No. 279.] Vienna: The Vienna Institute for Comparative Economic Studies 2001.
- [12] Handbook of Statistics. Countries in Transition 2000. Vienna: The Vienna Institute for Comparative Economic Studies 2000.
- [13] Súhrnné hospodárske výsledky nefinančných a finančných korporácií v SR za roky 1998 – 2001. Bratislava: Štatistický úrad SR.
- [14] HAVLÍK, P. – LANDESMANN, M. – STEHRER, R.: Competitiveness of CEE Industries: Evidence from Foreign Trade Specialisation and Quality Indicators. [Research Report, No. 278.] Vienna: The Vienna Institute for Comparative Economic Studies 2001.

SECTORAL AND BRANCH STRUCTURE OF THE SLOVAK ECONOMY

Herta GABRIELOVÁ

The basic aim of the paper is to appreciate to what extent are structural relations and comprehensive qualitative parameters of sectors and branches or their tendencies in the Slovak economy comparable with V4 countries from the disparities in relation to the EU point of view. The question is whether the level of disparities presents or not presents a fundamental obstacle for the real convergence with the EU. The results of comparative analysis presented in the paper suggest that Slovakia, in spite of the fact that in some parameters is lagging behind Hungary and the Czech Republic (and obviously also behind Slovenia, which has not been analysed), is from the point of view of the structure adaptation comparable with monitored countries.

Sector and branch structure of the Slovak economy has been changed profoundly in the course of transformation and approached the proportions typical from EU member countries. Differences relating selected EU countries, which have been found, do not exceed those existing also with the EU. In the layers of production and services' structure segmented in more detail one finds out evidently lower share of modern technology and information intensive activities not only in comparison with developed EU countries, but also comparing it for instance with Hungary. Lower engagement of foreign direct investments above all in the manufacturing industry in the Slovak Republic led definitely towards slower course of the qualitative structure changes. One can expect that Slovak's entry in the EU will bring about positive changes in this respect.

Comparing with EU member countries candidate countries accomplish considerably lower labour productivity. In Slovakia labour productivity is about half of that achieved in the EU (which is some point less than in the Czech Republic and Hungary, but more than in Poland). In individual branches are these relations (compared to those in Austria) fairly differentiated. The highest relative level of labour productivity Slovakia has achieved in agriculture, on the other hand the worst results are in construction..

Slovakia achieves relatively high level of labour productivity in the sector of services both in international comparison and also in the inter-branch comparison in Slovakia. Labour productivity in this sector increases alongside with the growth of employment, which is particularly important. International comparison of more detailed structure of services' sector shows that in Slovakia are less developed just these services that are developing in modern economy very dynamically.

Estimated relations in the labour productivity level towards Austria are in industry, also in manufacturing industry in Slovakia less favourable than in the Czech Republic and Hungary. In the manufacturing industry, the Slovak Republic reached in the year 1999 about 40 per cent of the Austrian level. To increase labour productivity in this branch will be obviously very demanding as it does not depend on producers only, is

influenced, however also on implementation conditions in foreign markets. In addition, at the low level of wages and unit costs of labour (roughly one fourth of that of Austria) and at high prevalence of supply over demand on the labour market producers are not motivated towards technology innovations.

Changes in production structure of the manufacturing industry, which have been implemented during the transformation, suggest that this structure approaches the one characteristic for developed EU countries. This structure differs from that of the less developed EU countries mainly by lower share of production of consumer goods and foodstuffs on the one hand and markedly higher share of capital goods on the other. Main problem of the manufacturing industry of the Slovak Republic is no longer its structure in various branches, but above all slow implementation course of new technology and information intensive productions within individual branches. Without these new technology and information intensive productions one cannot increase more rapidly quality competitiveness.

Several positive trends can be seen in the development of the Slovak foreign trade with industrially processed goods. In the structure of its exports, the share of goods more demanding on manpower increased whereas the share of raw/material intensive goods decreased. At the same time the share of goods that assert themselves by their quality competitiveness has increased and contrariwise the share of goods competing by prices has decreased. Some progress has been achieved also by the development of relations between kilogram prices of imports and exports. The position of Slovak enterprises in foreign trade prices in the EU market changes gradually – the distance of export prices in the Slovak manufacturing industry from the EU average has improved in the period 1995 – 1999 by roughly 10 per cent points and is more favourable than that of the Czech Republic and Poland.

In spite of positive changes achieved in the current course of transformation from the structure and adaptation points of view, the process of quality changes in the Slovak economy structure has to intensify markedly during the pre-entry preparations and also after the entry into the EU. This process should support economic growth and contribute also to the solution of labour market problems.

Entrepreneurial subjects obviously will play the key role in the implementation of the structure changes. More elastic course of structure changes must be supported also by the State by the conclusion of the institutional framework of market economy, by stabilising macro-economic environment but also by structure policy oriented above all at closing the technology and innovative gap between Slovakia and developed economies. The implementation of this structure policy cannot do without long term development programme based on the support of modern technology transfer (mainly by means of foreign direct investments), the development of manpower potential and science and research.

One cannot expect, particularly not in the near future, the solution of problems in the labour market through the programmes targeted at the enhancement of the technology level of production. The support of small and medium enterprising, regional policy, the support of countryside development (preferred EU policies) should therefore as a priority orient at the generation of new jobs with relatively low capital and imported inputs intensity.